

מעטא עמיקתא

גליון יא' - פ' תז"מ ה'תש"ע / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' האם קטן שהגדיל בימי ספירת העומר סופר והולך בברכה

כבר ידוע ומפורסם ספיקם של האחרונים נעייך במנ"ח במצוה ל"א (אות ט) בענין מצות קדוש. ובמצוה ש"ו (אות ו) בענין ספה"ע, ועוד) האם קטן שקיים מצוה בקטנותו והגדיל בעודו בזמן החיוב, האם עליו לחזור ולקיימה בגדלותו, שהרי קיימה כשעדיין לא חל עליו חיוב לקיים את המצוות.

ולכאורה נראה שיש לפשוט ספק זה ע"י שנחקר האם קטן המקיים מצוה מקבל שכר על עשייתה, שהרי אע"פ שאינו בר דעת מ"מ שייך בו דעת [כמבואר בקובץ הערות (סי' טו אות ו) שכתב ששני דינים יש בקטן, א) קטן שלא הגיע לכלל דעת הרי הוא שוטה. ב) קטן פיקח שאנו רואים שיש לו דעת כגדול ומ"מ אין מעשה קטן כלום, והוא גזה"כ מדכתיב איש ולא קטן ועיין עוד במאמר הבא], או דלמא אין במעשיו שום משמעות של מצוה שהרי אכתי אין עול מצות חופף עליו.

ובאמת מצינו בכמה מקומות שקטן יש לו קיום מצוה ושכרו איתו. במור וקציעה (סי' ר"ט) כתב שאין לקטן שכר מצוה כמצווה ועושה אע"פ שהקב"ה אינו מקפח שכרו לעולם שכולו טוב. וכן הוא בשו"ת נודע ביהודה (י"ד תנינא סי' קסד), וכ"כ בכתב סופר (סי' ט ד"ה ואחרי סי' צט ד"ה ואפשר). ועיין בישי"ש (ב"ק פ' מרובה סי' לז) שכתב שסעודת בר מצוה הוי סעודת מצוה ונותנים שבח והודיה שזכה הנער להיות בר מצוה וגדול המצווה ועושה. משמע קצת שקטן לפני י"ג שנים מקבל שכר על העשייה אלא שאינו בגדר של "גדול" המצווה ועושה, (ועיין בזה). וכ"ז דלא כדברי האג"מ (י"ד ח"א סי' ו ד"ה עכ"פ) שנקט שמקבל שכר אפילו כ"גדול המצווה ועושה", עיי"ש טעמו.

ולפי"ז אפשר לומר בענין ספירת העומר שאע"פ שהתחלת הספירה היתה בעודו קטן מ"מ תמימות יש כאן שהרי בספירתו יש קיום מצוה.

שו"ר שכדברינו כתב במהר"ם שיק (ח"ב סי' רסט ד"ה אלא), וכן הערה"ש (סי' תפט אות טו) הגר"ק שליט"א (חוט שני ח"ד עמ' שעה), האור לציון (ח"א סי' לו וח"ג טו) ועוד מגדולי הפוסקים, נקטו שיכול להמשיך ולספור בברכה אם ספר כהוגן עד עתה. אלא שאכתי יש לדון האם מצוה שאחרי קיומה כבר יצא יד"ח ולא שייך שוב לעשותה, וכגון קידוש לבנה וכדו', האם עדיף שיהיה זרזו בקיום המצווה ולא יחמיץ אותה, שהרי גם ע"ז מקבל שכר, או שמא עדיף שימתין ויחדל מלקיימה עד שיגדל ועי"ז ירוויח המעלה של "מצווה ועושה".

ובאמת מצינו ברא"ם (בראשית יז, כד הובאו דבריו בקצרה בשפתי חכמים שם) שכתב שאברהם לא קיים מצוות מילה עד שנצטווה בה משום דידוע היה שעתיד להצטוות עליה ואז יהיה מצווה ועושה שהוא גדול ממי שאינו מצווה ועושה, עכ"ל. וכ"כ בזכרון יוסף (חיו"ד שאלה כו הובאו דבריו בפתחי תשובה יו"ד סי' שה אות כה). אולם עיין בטורי אבן (ר"ה כח. ד"ה אילימא כפאו טד) שנקט שמי שאינו מצווה ועושה אינו יכול לפטור חיובו לכשיהיה מצווה ועושה. ומבואר דמצוה שעשה בשעת פטור אינה מהניא לזמן שיתחייב.

ואע"פ שבשער הציון (סי' תעה אות לט) כתב שמי שקיים המצוה בתורת אינו מצווה יצא יד"ח לגמרי, יש לחלק דהתם איירי בגברא בר חיובא אלא דמשום שהוא עוסק במצוה נחשב לאינו מצווה, וע"כ אם החמיר לקיים מצוה אחרת יצא, משא"כ קטן וכדו' שאינו מחויב כלל.

ולפי"ז מצוה שקיים בקטנותו אינה מועילה לכשיגדל, אא"כ נאמר כדברי המרדכי (מגילה סי' תשצח) שסי"ל שמחויב מדרבנן שיבוא לידי חיוב דאורייתא, מוציא למחויב דאורייתא, והרי קטן נחשב בר חיובא מדרבנן, אלא שכבר תמה על דבריו המ"א (סי' רסט ס"ק א), ועיין בפמ"ג (מ"ז סי' רעז ס"ק ד), ועיין עוד ברע"א (סי' קפ), ויש בזה אריכות ואין כאן מקום להאריך. ועכ"פ לפי"ז עדיף שיקיימנה כשיגדל כדי לצאת בלא פקפוק. וכ"כ בבן איש חי (ח"ב בראשית אות יד) שקטן שהגדיל בליל שבת קודש ימתין בקידוש עד לילה ודאי, דמה יפסיד אם ימתין עד הלילה, עכ"ל. אולם דעת הגר"ש זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פט"ו ה"א) שנער שעתיד להיות בר מצוה קודם סוף זמן קדוש לבנה יכול לקדשה מיד בתחילת הזמן ואינו צריך להמתין עד שיגדיל. [ועיי"ש בהג"ה שכתבו, משום שקידוש לבנה הוא מדרבנן, וגם קודם שיגדיל יש לחנכו בקדוש לבנה].

בענין נטילה בנוגע בצואת האוזן (והאף ב)

כתב השו"ע בסימן צב סעיף ז' דמקום מטונף היינו מקומות המכוסין באדם, לפי שיש בהם מלמולי זיעה. וכן אם חיך בראש. וכתב ע"ז הרמ"א, דלכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה, וכן בצואת האוזן והאף כי אם על ידי בגד (מהר"ל").

ובמשנ"ב סק"ל כתב על דברי הרמ"א "והגר"א מיקל בזה וכן כתב בשערי תשובה בשם מור וקציעה" ע"כ.

והנה ז"ל המו"ק [להיעב"ץ] בסוף דבריו...ונראה לי פשוט שלא נפסלו הידים אם נגעו בליחת החוטם בדרך השלכתה, כיון דאורחיה בהכי ולא קפדי עלה אינשי כולי האי, אין צריך להפסיק בתפלתו לחזר אחר מים לנקותן ממנה. אבל אם נגעו בצואת האוזן נראה לי שיש לחוש להצריכן נטילה לתפלה ולא משום דשם צואה קגרים כנכר, אלא דלא גרע מנגע במקום המכוסה שיש שם מלמולי זיעה דמיקרי מקום הטינופת, כל שכן בצואה דאוזן דאיכא תרתי ומאיסא טובא, (ודוקא כשהיא רכה ולחה, אבל יבשה ודאי לא חמירא מצוה ממש). מה שאין כן בחוטם דמיגלי והוה כזיעה דפנים ושאר מקומות המגולים וכרוק הפה שאינו פוסל הידים כדלקמן סימן צז, עכ"ל.

ולפי"ז קצת צריך ביאור איך הביא המשנ"ב את דברי הגר"א והמו"ק בחדא מחתא בעוד שלמעשה המו"ק מיקל רק בצואת האף ואילו הגר"א לא חילק בזה, וביותר שהמשנ"ב קאי על דברי הרמ"א שהחמיר גם בצואת האוזן ועל זה הביא שהמו"ק מיקל, [ובפשוטו צריך לומר שסמך על כך שהביא זאת בשם השע"ת ושם מבואר להדיא שהיקל רק בצואת האף. (גם י"ל שכוונת המ"ב שלמעשה שניהם חולקים על הרמ"א ונוקטים שלא מיקרי צואה], וצ"ע.

ונראה ליישב שהרמ"א איירי בנוגע בצואת האוזן והאף כשהיא חוץ למקומה, וכן משמע, שהרי השו"ע כלל דבריו כל מקומות המכוסים, והוסיף שגם המחכך בראשו אף שאינו מקום מכוסה מכל מקום צריך נטילה, ועל זה כתב הרמ"א שיש עוד אופן שצריך ליטול ידיו אף שאינו נוגע במקומות המכוסים, וזה כשנוגע בצואת האוזן והאף. [וכן מדוקדק קצת ממה שכתב וכן "בצואת" האוזן והאף, ולא כתב בסתמא שנוגע בתוך חוטמו ואזניו]. ובזה יש לומר שגם המו"ק מיקל מדכתב "דלא גרע מנגע במקום המכוסה שיש שם מלמולי זיעה דמיקרי מקום הטינופת, כל שכן בצואה דאוזן דאיכא תרתי ומאיסא טובא", ומשמע שבטעם דמאיסא טובא בלחוד לא סגי, אלא רק בצירוף זה שהצואה במקומה שאז לא גרע מנגיעה במקומות המכוסים. [ונח"כ שליט"א ביאר לי בזה שכשהצואה אינה במקומה היא פחות מאוסה, וכמו שמצינו בסימן ע"ו שצואה במקומה לדברי הכל אסור לקרות וכשאינה במקומה יש מחלוקת, וביאר במשנ"ב שם סק"ח דכשהיא במקומה נפיש זוהמא טפי ולכן מודו כולי עלמא שאסור לקרות]. וכן משמע בסוף דבריו שכתב "מה שאין כן בחוטם דמיגלי", ומבואר שעיקר טעם חיוב הנטילה באוזן הוא משום דמיכסי.

אולם בעיקר הדין לכאורה בביאור הלכה סימן קסד ד"ה שיש, משמע לא כך, מדכתב ד"נראה שנכון להזהר מליגע אפילו באיזה בגד שידוע שיש שם הרבה זיעה כגון בצד התחתון של הכובע המונח על הראש שיש שם הרבה זיעה מן השער" עכ"ל. ומבואר שאפילו בזיעה שלא במקומה צריך נטילה, ואם כן כל שכן בצואת האוזן והאף שמאיסא טובא. אולם מאידך מסתימת דברי המשנ"ב נראה שדעתו להקל כגר"א ומו"ק שאין צריך נטילה. וצ"ע שלכאורה סותר דבריו.

המשך בעמו' הבא

האם קטן שאין לו אב מוציא רבים ידי חובתם

נחלקו הראשונים האם חובת חינוך הוא על האב או על הבר. דהנה כתב רש"י (ברכות מח. ד"ה עד שיאכל) "קטן שהגיע לחינוך, אפילו מדרבנן לא מחייב, דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכה". וכן תפס הרמב"ן (הובאו דבריו גם בר"ן מגילה ו: ברי"ף וכן נקט בברכות יב. ברי"ף), וכן דעת הריטב"א (שם ובדף יט: ד"ה והנכון).

אבל דעת התוס' (ברכות מח: ד"ה עד שיאכל) שהחוב הוא על הבר. וכדבריהם נקט הר"ן (שם), וכן מוכח מתשובת הרשב"א (ח"א סי' רלט, הובאו דבריו בב"י סי' נג עמ' נה:) ובבעל העיטור (הובאו בר"ן שבת י. ברי"ף).

ויש לעיין להסוברים שחובת חינוך הוא על הבר איך שייך להטיל חיובים לקטן, שהרי אינו בר דעת. ולכאורה י"ל שבאמת החובה הוא על האב אלא שחכמים נתנו לקטן "דין בר חיובא". וכן מוכח בגרי"ז (ענינים חדשים מהגר"ז מודפס בסוף חידושי הגר"ח סטנסיל) שכתב דאיכא שני דינים בחינוך א- דחכמים חייבו את הקטן במצוה זו ורק דלי"ש לחייב את הקטן ולכן הטילו החובה על אביו לחנכו בזה, אבל בעיקרא דדינא הקטן בעצם מחויב בחפצא של המצוה. ב- יש על האב לחנכו משום חנוך לנער.

אולם עיין בכתב סופר (סי' צט ד"ה ועיין בש"ך, וכ"כ בסי' ט ד"ה ולענין שחיטה) שכתב סברא מחודשת ליישב קושייתנו הנ"ל, שאפילו לדעת תוס' כיון שהחוב הוא על האב שיעשה הקטן המצוה, מקרי בר חיובא כיון שעושה ומקיים. וכדבריו מוכח מהחקרי לב המובא לקמן.

אבל דעתו של הגרשז"א (הליכות שלמה פכ"ב הג"ה ו) היא שחובת חינוך הוא על הבר ממש, ונקט שגדר החוב של קטן הוא משום דלא תסור הוא אזהרה כללית וכו', ולא זה נאמר לכל אדם שיש בו דעת בין קטן בין גדול וכו', דודאי מסתבר דקטן פקח שהגיע לחינוך אסור לו לחלל שבת בצינעה וכו', וא"כ גם הקטן הרי יודע שכך רצונו של הקב"ה, ולכך הרי זה חשיב כאילו גם מצד עצמו חייב בכל אלה, ורק החוב הזה אינו כ"כ חזק שיהא בכוחו להוציא גם את הגדול. וכבר קדמו בזה בקונטרס דברי סופרים (לגר"א וסדרן סי' א אות כב) [אולם הכת"ס שלא פירש כן לשיטתו אזיל בחיוב"ד (סי' קעב ד"ה אבל), דסי"ל שאין לקטנים משום לא תסור דאינו מצווה בלא תעשה].

ולכאורה נפ"מ טובא איכא בין הביאורים הנ"ל, והיינו בקטן יתום דאינו יכול להוציא רבים ידי"ח [לפי הסוברים דליכא חובת חינוך על הבי"ד במקום דאין אב], דלפי הכתב סופר (שם) שהטעם שהבן נחשב בר חיובא הוא משום חיוב האב שהקטן יקיים המצוה, ולכן מיקרי הקטן בר חיובא כיון שעושה ומקיים, א"כ כי ליכא אב אינו בר חיובא.

אולם לפי מה שכתבנו לעיל שחובת הקטן הוא משום שחכמים נתנו לו דין בר חיובא, א"כ אפילו אם ליכא אב יכול להוציא רבים ידי"ח. וכן הדין לדעת הקובץ שיעורים והגרשז"א דגם ס"ל שהקטן בעצם מחויב משום הלאו דלא תסור.

שוב מצאתי בחקרי לב (סי' מו) שכתב שיש להיזהר מלצאת ידי"ח ע"י קטן יתום, משום דיש סוברים שאין חובה לבי"ד לחנך במקום שאין אב. הרי דפשיטא ליה שאם אין אב אין הקטן מוציא [עיי"ש דסי"ל שאפילו לפי הראשונים שחובת חינוך היא על האב מ"מ הקטן בר חיובא הוא כיון שאביו חייב לחנכו. והיינו כסברת הכת"ס הנ"ל אליבא דשאר הראשונים]. ועיין בכה"ח (סי' קפא אות י) שהביא דברי החק"ל להלכה.

המשך מעמו' קודם

ונראה ליישב שאין כאן סתירה כלל, ואדרבה מכאן ראייה, דהרי אף הביאור הלכה לא כתב אלא שגנון להזהר מליגע, אבל לא כתב שצריך נטילה, וזהו ממש כדברי המו"ק שכתב גם הוא שמסברא נכון להזהר כו'. [ודיוק זה שהביאוה"ל לא ביאר אם צריך נטילה ראייתו בספר "נקיות וכבוד בתפלה"]. ומצאתי ב"אשל אברהם" (בוטשאטש) סימן ד' סעיף כא שכתב ז"ל: "לא מצינו בדברי חז"ל להצריך נטילת ידים או נקיון כפים על ידי נגיעה בזיעה שאינה במקומה במקומות המכוסים ורק כשנדבקה זיעה ממש לידו מהכתנות שבמקומות המכוסים אז יש מדת חסידות לטוול או לנקות ידיו, אך כשאנו מרגיש שנדבקה זיעה ממש לידו אין לבלבל דעתו בזה נגד דעת הבריות דלית דחש בזה כלל בנגיעה בכתנות וכדומה ואין להתמיר על עצמו כלל" עכ"ד.

וחכ"א שליט"א תירץ לי דשאני כובע דכיון שאינו מכבסו מצטרף שם במשך הזמן הרבה זיעה שאז מטונף יותר ולכן צריך נטילה.

והנה בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א שבסו"ס "נקיות וכבוד בתפלה" תשובה כח כתוב שהנוגע בגרביים אף שיש בהם זיעה אינו צריך לטוול ידיו, ולכאורה זהו דלא כביאור הלכה הנ"ל, ולפי"ז מיושב כיון שאף הביאור הלכה לא אומר שצריך לטוול ידיו, ואו כתירוץ שהבאנו דשאני כובע שאינו מכבסו אבל גרבים כן מכבסים. אולם חכ"א אמר לי שהגר"ח ק" שליט"א אמר לו "בדרך לימוד" שדברי הביאור הלכה אינם מובנים ואפילו אם יגע בבקבוק מלא זיעה אינו צריך נטילה אמנם מכל מקום עדיין לא חזינו שהורה "הלכה למעשה" דלא כביאור הלכה כיון דשאני כובע דכיון שאינו מכבסו מצטרף שם במשך הזמן הרבה זיעה שאז מטונף יותר, וכו"ל.

והנה המו"ק כתב בתוך דבריו "ודוקא כשהיא רכה ולחה אבל יבשה ודאי לא חמירא מצוה ממש". ולכאורה נראה דלא כדברינו שדין הנטילה הוא משום נגיעה במקומות המכוסים, דאם כן הרי צריך לטוול אף כשהמקום נקי שהרי טעם הנטילה הוא להסיר רוח רעה השורה שם כמו שמשמע במשנ"ב סימן ד' ס"ק מא. ויש לי עוד אריכות דברים בזה, ואכמ"ל. [נכתב ע"י הרב ח.ג. שליט"א].

"אין לסמוך על הדברים הלכה למעשה"

"צריך עיון"

ע"י בספורנו (שמות פ"ו פסוק ו') שפירש לשונות של הגאולה ד"והוצאתי" היינו פסיקת השעבוד, "והצלת" היא יציאה מגבולם. אולם עיין בפירוש "מעשה ניסים" על הגדש"פ (מבעל ה"נתיבות", פסיקת ברוך המקום), שפירש במה שחז"ל תיקנו ד' כוסות נגד ד' לשונות של גאולה דכל אחד מורה על דבר אחר וטובה אחרת לנו, דנס הצלה היה ו' חדשים לפני היציאה וכנגדו הכוס הראשון שאומרים עליו זמן חרותנו דהיינו מן השעבוד, ואח"כ היה היציאה וזהו הכוס השני שאומרים עליו סיפור היציאה והניסים שנעשו, ע"ש.

וצ"ע לדידיה מסדר הפסוק שכתוב "והצלת" לפני "והוצאתי", וצ"ע. וי"ל דסוף מעשה במחשבה תחילה, ותכלית הצלה מהשעבוד היינו היציאה ממצרים, והוא תכלית בפני עצמו אף ללא ה"וגאלתי" "ולקחתי", אבל בשבח שלנו על הטובות, הרי בפועל היה הטבת "והצלת" לפני "והוצאתי", ולכן כוס הראשון הוא על שם ההצלה מהשעבוד, ועיין [הרב שרגא קלוגהויפט שליט"א]

לע"נ
הרב מנחם בן זאב זצ"ל

נתרם ע"י
הרב מ.י. שליט"א
להצלחה בכל הענינים

© שמעתא עמיקתא - העלון נתרם בעילום שם להצלחת התורם ומשפחתו
לקבלת או הפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: AMIKTA571@GMAIL.COM